

SPAUDOS STATISTIKOS AUTOMATIZAVIMAS — INFORMACIJOS VARTOTOJŲ APTARNAVIMO OPTIMIZAVIMO PRIEMONĖ

ANGELE SARLAUSKIENE

Visuomenės informaciniai poreikiai, nuolat kylantis jų socialinis, kultūrinis, mokslinis lygis verčia ieškoti naujesnių, efektyvesnių formų ir metodų, kaip tikslingai ir adekvačiai juos patenkinti.

Mūsų dienomis leidyba tapo savarankiška liaudies ūkio šaka. Gausėja spausdintos produkcijos srautas, kurį kaskart sunkiau ir problematiškiau reguliuoti pagal pagrindinius leidybos principus (partiškumo, liaudiškumo), kurie turi sutapti su vyriausybės interesais — optimali tenkinti šalies gyventojų spaudos poreikius. 1980 m. Lietuvoje buvo išleistas 1672 knygos ir brošiūros 16,7 mln. egz. tiražu, 1985 m. pasirodė 2815 leidinių 21,9 mln. egz. tiražu¹. Statistika rodo didelius knygų gausėjimo tempus, tačiau ar jų kickybė ir kokybė patenkina paklausą?

Paskutiniuoju metu respublikinėje spaudoje pasirodė straipsnių, epizodiškai aptariančių knygų leidybos raidos tendencijas ir problemas.

Vertindami Lietuvos TSR vienuoliktojo penkmečio leidybinės veiklos rezultatus, mintimis dalijosi „Vagos“ leidyklos redakcijų, knygų prekybos, bibliotekų atstovai, žurnalistai. Buvo pateikti Panevėžio miesto bei rajono gyventojų knygų paklausos, taip pat Sirvintų centrinės bibliotekos skaitytojų informacinių poreikių tyrimo statistiniai duomenys, kurie parodė, kad kai kurie didesnės paklausos leidi jų išankstiniai užsakymai bei prenumerata (laikomi efektyviais spaudi jų platinimo būdais pagal informacinius poreikius) buvo patenkinami šitaip: „Tarybų Lietuvos krepšinis“ — trečdalis užsakymų, „Pasaulinės literatūros biblioteką“ užsipnumeruoti galėjo kas 11-ta, „LTE“ — kas 13-ta šeima². Pažymėta, kad bibliotekoje trūksta techninės, žemės ūkio, ateistinės, istorinės tematikos leidinių, per mažai gaunama mokslo populiarinimo literatūros: 6—7 egz. negali patenkinti 1,5 tūkst. skaitytojų porciškių³. Pasigendama informacinio turinio kraštotyros spaudinių, meno saviveiklai skirtų knygų.

Patenkinama $\frac{1}{2}$ — $\frac{2}{3}$ grožinės literatūros kūrinių paklausos⁴. „Vagos“ vyr. redaktorius pavaduotojas A. Krasnovas pasiūlė pabandyti tirti realią paklausą: paskelbti viename iš atraminių šios leidyklos knygynų visų „Vagos“ išleidžiamų knygų išankstinius užsakymus⁵.

V. Kubilius straipsnyje „Zengiant per 2000 metų slenkstį“ pažymi, kad didėja tiražai, o pavadinimų skaičius mažai tesikičia: 1960 m. Lietuvoje išleista 2206, o 1984 m. — 2594 knygos⁶. 1964 m. pirmąsyk išleidžiamų lietuvių rašytojų grožinės literatūros kūrinių buvo 6 kartus dau-

¹ Lietuvos TSR spaudos statistika. 1986. — V., 1987. — P. 20.

² Knygų daug, knygų stokoja // Kultūros barai. — 1986. — Nr. 7. — P. 41.

³ Ten pat. — P. 41.

⁴ Ten pat. — P. 42.

⁵ Ten pat. — P. 43.

⁶ Kubilius V. // Pergalė. — 1986. — Nr. 12. — P. 133.

giau negu kartojamų, 1984 m. pasirodė 93 naujos lietuvių rašytojų knygos ir 52 kartojami leidiniai⁷.

R. Ozolas, vertindamas pasaulinės leidybos tendencijas, analizuodamas 1985 m. Maskvoje vykusią tarptautinę knygų mugę, respublikos leidybą lygina su vidutine, nes šlubuoja poligrafija, nepačiuopiamas knygos leidimo tikslingumas⁸. Jis pažymi, kad Lietuvoje tebėra pavienių knygų leidyba, o pastaruoju metu išryškėjęs scrijavimas — tai nesėkmingas bandymas įvickiti šią stichiją⁹. Atsižvelgdamas į pasaulinės poligrafijos laimėjimus, kritiškai vertina lietuviškų knygų apipavidalinimą: taikomas spaudai dešimtmečiais nepakitęs šriftų fondas, kuris dažnai vartojamas be jokios sistemos, mini, kad atsiliekame diegdami naujus spaudos būdus, tobulindami įrišimo technologiją ir t. t.¹⁰ Taigi, objektyviai įvertinęs respublikos leidybą, R. Ozolas nurodo, jog būtina ją optimizuoti, tobulinti techninę ir materialinę poligrafijos bazę, kuri sudaro pagrindą operatyviau ir tikslingiau tenkinti visuomenės informacijos poreikius. Autorius pateikia ir svarstylinius bei koreguotinus brandžios nacionalinės leidybos tolesnės raidos planus.

Pažangių pasaulinės leidybos tendencijų išryškinimas ir probleminių jų sprendimo būdų ieškojimas — labai svarbios prielaidos siekiant kryptingos leidybos, tarnaujančios visuomenės pažangai. Tačiau, kaip ir kiekviena kita praktinė žmonijos veiklos sritis, leidyba turi vadovautis empiriškai iš jos rezultatų tyrimais, taikydama matematinius, statistinės analizės ir kitus metodus.

Iš diskusijų, kai kurių respublikos rajonų gyventojų spaudos poreikių tyrinėjimų galima daryti išvadą, kad disproporcija tarp pasiūlos ir paklausos ryški, tačiau nė vienas iš minėtų autorių nenurodė, kaip spręsti šią opią problemą visos respublikos mastu. Neuzsimenama apie pasiūlos — spaudos statistinės apskaitos rezultatų tyrimą, kuris turėtų būti ne mažiau svarbus siekiant patenkinti paklausą, kadangi spaudos statistinė informacija šiuo metu yra vienintelė objektyvi, operatyvi ir metodologiškai pagrįsta leidybinės veiklos vertinimo priemonė.

Spaudos statistika, kaip kultūros ir kartu socialinės ir ekonominės statistikos šaka, gali realiai apibūdinti respublikos leidinių masyvą: nacionalinės literatūros, kultūros, mokslo laimėjimus, pažangios pasaulinės minties vertimų kiekį, jų teminį, paskirties pobūdį, leidybos, kaip liaudies ūkio šakos, ekonominę būklę, taip pat parodyti gamybinę apimtį natūrине ir pinigine išraiška, rentabilumą, ūkiskaitinių principų įgyvendinimo lygį¹¹. Vienoda visiems TSRS išleidžiamiems spaudiniams rodiklių sistema, laikantis bendros jų apskaitos, grupavimo metodikos, gali visapusiškai apibūdinti leidybos rezultatus, dėsningumus, parodyti raidos tendencijas. Ji vis papildoma priklausomai nuo ekonominių šakos poslinkių. 1985 m. į pirminį statistinės spaudinių apskaitos dokumentą (PSSAD) įtrauk-

⁷ Ten pat. — P. 134.

⁸ Ozolas R. Knygų leidybos tendencijos // Pergalė. — 1986. — Nr. 11. — P. 144.

⁹ Ten pat. — P. 147.

¹⁰ Ten pat. — P. 151—152.

¹¹ Шлатова М. Л. Государственная статистика печати СССР, ее функции, организационно-методические принципы и перспективы развития // Издательское дело: Реф. информ. — 1983. — Вып. 4. — С. 9.

tas sąlyginis spalvinio atspaudo koeficientas, rodantis poligrafinių dažų sąnaudas. Atcityje numatoma šią sistemą papildyti naujais parametrais: šrifto garnitūra, tipografijos kodu, leidybinio ir gamybinio ciklo charakteristika¹².

R. Ozolas mini, kad nusistovėjęs tam tikros paskirties spaudinių formatas — sveikintinas mūsų leidybos reiškinys, rodantis leidinių norminimo pagal minėtą požymį tendenciją, taip pat pažymi, kad daugiau reikėtų leisti įrištų vaikiškų knygų¹³. Tai tik keletas spaudinio poligrafinio apipavidalinimo utilitaraus ir estetinio vertinimo rodiklių, kurie kartu su kitais (paskirties, tematikos) skaitmenine forma gali parodyti šių teigiamų tendencijų ryškėjimą ar silpnėjimą — kiek ir koku tiražu pagal minėtus požymius išleista tam tikros mokslo ar praktinės veiklos srities spaudinių. Operatyvus statistinės informacijos pateikimas padėtų tiksliau kontroliuoti pažangių tendencijų raidą, spartinti techninį poligrafinės bazės potencialą, o kartu ir kelti meninio spaudinių apipavidalinimo lygį.

Dabartinis spaudos statistinės informacijos masyvas gali patenkinti vadovaujančiųjų organų, leidybos darbuotojų, knygotyrininkų, kultūros tyrinėtojų ir kitų sričių specialistų poreikius daugiaaspekte leidybinės veiklos rezultatų kiekybine ir kokybine analize. Tačiau laikas kelia naujų reikalavimų: ieškoti efektyvesnių būdų naujoms problemoms spręsti. Spaudos statistinio stebėjimo rezultatai, duomenų grupavimas turi atitikti objektyvius šakos vystymo reikalavimus, spaudos statistikos uždavinius: operatyviai informuoti apie esamą leidybos padėtį, trūkumus. Nuo to, kaip pateikiami statistinės apskaitos duomenys, priklauso ir visuomeninių informacinių poreikių tenkinimo lygis.

Istoriškai susiklosčiusiomis sąlygomis Sąjunginiai knygų rūmai (SKR) tapo šalies spausdintos produkcijos centralizuotos statistinės apskaitos duomenų rinkimo, apdorojimo, daugiaaspektės leidybos analizės centru¹⁴. Nustatytais terminais sąjunginių respublikų knygų rūmai siunčia knygų ir brošiūrų pirminių statistinės apskaitos dokumentų masyvą, taip pat rengia suvestines šios informacijos formas¹⁵. Siunčiant tokių dokumentų masyvą, atliekama tiesioginė visos šalies knygų ir brošiūrų statistinė apskaita su elektronine skaičiavimo technika. Automatizuoti apskaitą tapo būtina, kadangi pirminės statistinės informacijos (kiekybiškai ir kokybiškai apskaitomos pagal 24 požymius) masyvas milžiniškas. Jis šiuo metu viršija 80 tūkst. vienetų per metus. Kita vertus, automatizuotas šių rodiklių grupavimas įgalino analizuoti leidybinės veiklos rezultatus įvairiais aspektais, sudarė prielaidas matematiniais metodais efektyviau tirti visuomenės poreikius, koordinuoti pasiūlos ir paklausos santykį.

¹² Платова М. Л. Статистический учет изданий в СССР // Издательское дело: Обзор, информ. — 1986. — Вып. 5. — С. 4.

¹³ Ozolas R. Knygų leidybos... — P. 153.

¹⁴ Фаргужин Ю. И. Основные задачи статистики печати в свете современных задач // Издательское дело: Реф. информ. — 1983. — Вып. 4. — С. 2.

¹⁵ Ten pat. — P. 3.

Spaudos statistinės apskaitos automatizavimas buvo atliekamas keilais etapais. Iki 1954 m. SKR taikė elementariausią skaičiavimo procesų mechanizaciją — tabuliaciją¹⁶. Ryškus poslinkis šiame SKR veiklos bare — šalies PSSAD masyvo apskaitos pavidimas TSRS CSV CISC. Nuo tada prasidėjo įvairiapusė knygų ir brošiūrų leidimo statistinė analizė kokybinių ir kiekybių požymių grupavimo metodu. Atsiradus trečiosios kartos ESM, smarkiai išsiplėtė leidybinės veiklos vertinimo apimtis¹⁷ 1983 m. techniniam uždaviniui atlikti buvo pateikta visų PSSAD grafų kodavimo sistema; veiksnio, tarinio sudėties; paplėsta kiekybinių rodiklių sistema (minimalus skaičius 6, maksimalus — 11); parengtos lentelės (iš viso 617), skirtos visos šalies ir sąjunginių respublikų knyginės produkcijos charakteristikai; sudarytas loginės kontrolės kodų sąrašas¹⁸. Taigi parengta pirminės statistinės informacijos masyvo automatizavimo apdorojimo sistema. Ją sudaro 29 pagrindinės lentelės, kuriose išskirta 600 įvairiausių leidybinės veiklos aspektų, pagal kuriuos atliekamas informacinis darbas tenkinant užklausas, rengiami visos šalies ir sąjunginių respublikų statistiniai spaudos rinkiniai¹⁹. Be to, centruotai su ESM atliekama knyginės produkcijos statistinė apskaita — bazė tobulinti išleidžiamos literatūros teminį planavimą.

Siuo metu galima išskirti du spaudos statistinės apskaitos automatizavimo lygius: 1) centruotą, skirtą šalies knyginės produkcijos kokybinei ir kiekybinei analizei; 2) respublikinį, kurio tikslas — kokybiškai ir operatyviai parengti knygų ir brošiūrų statistinės apskaitos formas, reguliuojančias šių spaudinių leidimą respublikoje bei jų teminį planavimą šalies mastu.

Lietuvos TSR knygų rūmų spaudos statistikos skyrius pirmasis Sąjungoje pradėjo taikyti elektroninę skaičiavimo techniką minėtos paskirties atskaitinėms formoms apie knyginę produkciją rengti. Tai neatsitiktinis reiškinys. Šios problemos sprendimo laikotarpis sutapo su realiomis ESM naudojimo galimybėmis: šakos ISC įkūrimu bei techninės užduoties — Knygų rūmų automatizuotos bibliografinės informacijos apdorojimo, saugojimo ir perdavimo sistemos rengimu. Sudarant „Spaudos metraščio“ pavardžių rodyklę, paaiškėjo, kad mūsų ESM ir FM (fotoringimo mašinos) nepritaikytos daugiakalbiams bibliografiams spaudiniams leisti²⁰.

Kitaip negu bibliografinės informacijos bazės formavimas, statistinės informacijos duomenų masyvo (SIDM) kūrimas turėjo tvirtą pagrindą: vienodą šalies mastu pirminį statistinės spaudinių apskaitos dokumentą (PSSAD) ir jo grafų kodavimo sistemą bei SKR šios veiklos automatizavimo patirtį. Taip buvo pradėtas kurti Knygų rūmų automatizuotos

¹⁶ Карташева О. В., Федосеева Р. Г. Организация автоматизированной обработки данных статистического учета во Всесоюзной книжной палате // Издательское дело: Реф. информ. — 1983. — Вып. 4. — С. 33.

¹⁷ Ten pat. — P. 34.

¹⁸ Ten pat. — P. 34—35.

¹⁹ Ten pat. — P. 34.

²⁰ Nikonovas M. Valstybinės bibliografijos automatizavimas ir jo problemos // Iš bibliografijos aruodų. — V., 1985. — P. 52.

informacijos apdorojimo sistemos (AIAS) spaudos statistikos posistemis, galintis operatyviai ir kokybiškai rengti atskaitines formas reguliuojančias ir koordinuojančias respublikos leidybinę veiklą. Šiuo metu parengti pirmaeiliai Knygų rūmų AIAS spaudos statistikos posistemio (AIAS₂) uždavimai, kurie sprendžiami dviem etapais: pirmiausia sistemingai formuojama pirminės statistinės informacijos duomenų bazė įvedant PSSAD rodiklius, prieš tai patikrinus jų užkodavimo tikslumą ir išsamumą (automatizuotai pateikiamas loginio ryšio tarp atskirų kodų kontrolinis failas), po to pagal tam tikrus techninio uždavinio algoritmus atspausdinamos atskaitinės lentelės.

Iš pradžių buvo sudarytas techninis uždavinys tik vienai kokybiškai vienalytei diferencijuoto statistinio stebėjimo struktūrai — knygoms ir brošiūroms, o vėliau — vaizduojamam menui bei knyginei produkcijai, neregistruojamai valstybinėje bibliografijoje.

Be pirmaelių AIAS₂ uždavinių, pradėti spęsti ir antraeiliai. Formuojamas uždavinių kompleksas „Atsakymai į užklausas“, kurio paskirtis — operatyviau ir geriau patenkinti statistinės informacijos apie Lietuvoje išleidžiamą spaudą poreikius. Sprendžiant šio komplekso uždavinius, galima automatizuoti statistinių kiekybinių duomenų (vienetų skaičiaus, tiražo, spaudos lankų-atspaudų, išvestinių rodiklių: vidutinio knygos tiražo, apimties spaudos lankais) apskaitą pagal įvairius kokybinius knygų ir brošiūrų požymius (tematikos, paskirties, publikavimo kalbos ir kt.) nuo 1940 m. iki paskutiniųjų atskaitinių metų. Sėkmingai išbandytos šio komplekso uždavinių grupės: „Marksizmo-leninizmo klasikų kūriai“ (papildomai nurodytas jų raštų leidimas penkmečiais ir per paskutiniuosius ketverius metus), „LTSR knygų ir brošiūrų leidimas“, „LTSR knygų ir brošiūrų leidimas su kaina ir be kainos“ (be vienetų skaičiaus, tiražo, spaudos lankų-atspaudų, pateikiami ir išvestiniai kiekybiniai rodikliai: vidutinis knygos tiražas bei apimtis spaudos lankais chronologiškai nuo 1940 m. antro pusmečio iki paskutiniųjų atskaitinių metų).

Tenkinant statistinės informacijos apie knygų leidybą pagal tematiką ir paskirtį poreikius, pateikiami kiekybiniai statistiniai duomenys: vienetų skaičius, tiražas, spaudos lankai-atspaudai per paskutiniuosius atskaitinius metus. Formuoti retrospektyvųjų duomenų masyvą trukdo ne kartą pasikeitusi leidinių klasifikavimo pagal minėtus požymius schema.

Sprendžiant uždavinį „Knygų ir brošiūrų suskirstymas pagal kalbas, originalus ir vertimus“, teikiama statistinė informacija apie įvairias leidinių kalbas (TSRS ir užsienio šalių tautų), taip pat nurodoma verstinių ir originaliųjų knygų bei brošiūrų santykio pagal kalbas, išskyrus žodinių leidimų šiuo aspektu, kiekybinė charakteristika (vienetų skaičius, tiražas, spaudos lankai-atspaudai) 1940—1981 m. ir chronologiškai kitų metų seka.

Trys „Atsakymų į užklausas“ uždavinių grupės skirtos grožinės literatūros, išleistos penkmečiais ir per paskutiniuosius ketverius metus, kiekybinei charakteristikai: nurodomas vienetų skaičius, tiražas, vidutinis vienos knygos tiražas. Papildomai vaikų grožinių knygų statistinei analizei pateikiami spaudos lankai-atspaudai, vidutinė knygos apimtis spaudos

lankais. Sprendžiant šiuos uždavinius, apibūdinamas bendras grožinių knygų leidimas respublikoje (kartu statistškai analizuojami šio pobūdžio leidiniai suaugusiems ir vaikams), taip pat parodomas originaliosios grožinės literatūros kiekybinis kitimas, plačiai charakterizuojama vaikų grožinė literatūra pagal jos priklausomybę įvairioms tautų grupėms (lietuvių, rusų, TSRS tautų, užsienio šalių).

Antraeilų AIAS₂ uždavinių kompleksas „Atsakymai į užklausas“ padeda operatyviai patikėti daugiaspektę statistinę informaciją apie pasukitiniųjų ataskaitinių metų knygų ir brošiūrų leidimą respublikoje pirmame kitų metų ketvirtyje. Laiku patenkintos užklausos reikšmingos vertinant leidybinės veiklos rezultatus ir numatant jos raidos perspektyvas kitais metais, taip pat sudaro sąlygas anksčiau parengti ir išleisti spaudos statistikos rinkinį. Centralizuotai atliekant PSSAD masyvo apskaitą, dėl milži iškos jo apimties SKR vėluoja parengti respublikinės knygų ir brošiūrų kiekybinės ir kokybinės analizės lentelės: jos atsiunčiamos į Lietuvos knygų rūmus tik antrame ketvirtyje ir todėl tampa nebeefektyvios tenkinant statistinės informacijos poreikius, taip pat rengiant rinkinį „Lietuvos TSR spaudos statistika“

Pažymėtina, kad sąjunginių ir respublikinių spaudos statistikos rinkinių adekvatus duomenys turi sutapti. Automatizuotai atliekama analogiška PSSAD užkodavimo loginė kontrolė bei kiekybinių rodiklių apskaita sudaro prielaidas išvengti šio dokumento užpildymo klaidų. Sąjunginiai knygų rūmai nebekontroliuoja PSSAD masyvo rengimo kokybės.

Dauguma komplekso „Atsakymai į užklausas“ uždavinių sutampa su „Lietuvos TSR spaudos statistikos“ rinkinio duomenimis, todėl jie efektyvūs tenkinant šio pobūdžio užklausas pirmame einamųjų metų ketvirtyje, kol leidinys rengiamas spaudai. Ateityje, plečiant komplekso uždavinių apimtį, būtina atsižvelgti į sudėtingesnes statistines užklausas: racionaliau grupuoti spaudinių kiekybinės ir kokybinės analizės požymius, pasižyminti ryškiausia koreliacija, išvestini iš rodikliais rodančius leidybos raidos tendencijas, leidyklų ir leidybinių organizacijų produkcijos lyginamąjį santykį pagal paskirtį, tematiką bei kitus aspektus. Labai svarbus originaliosios ir verstinės grožinės literatūros statistinės apskaitos požymis — kūrinio pavadinimas, padedantis nustatyti naujų ir pakartotinių leidinių lyginamąjį santykį retrospektyviau ir einamuoju laikotarpiu. Šį sudėtingą statistinį uždavinį gali sėkmingai atlikti ESM, grožinės tematikos spaudinius atrenkant pagal PSSAD požymius (leidinio kartojimo, publikavimo kalbos), kurių grupavimas rodo, ar pakartotinis kūrinys originalus, ar verstinis.

Antraeilų AIAS₂ uždavinių sprendimas ir tolesnis jų tobulinimas siejamas su automatizuotų „Lietuvos TSR spaudos statistikos“ metinių, penkmetinių rinkinių rengimu naudojant ESM ir fotorinkimo techniką. Šiuo metu visiškai automatizuotai rengiama dešimt leidinio lentelių. Tai „1940—1986 m. LTSR knygų ir brošiūrų produkcija“, atskira lentelė, skirta knygų su kaina ir be kainos kiekybinei analizei, „Marksizmo-leninizmo klasikų kūrinių leidimas“, „Knygų ir brošiūrų suskirstymas pagal kalbas, originalus ir vertimus“, „Grožinės literatūros leidimas“, „Vaikų

grožinės literatūros suskirstymas pagal tautų grupes“ parengtos paskutinių ataskaitinių metų lentelės: „Knygų ir brošiūrų suskirstymas pagal paskirtį, tematiką, leidyklą, pagal sustambintas jų publikavimo kaibų grupes: lietuvių, rusų, lenkų ir kitas“ Iš dalies automatizuota lentelė „Lietuvos TSR spauda 1986 metais“ pagal spaudinių rūšis, įtraukus į statistinės informacijos kaupiamąjį failą knygų ir brošiūrų, neregistruojamos valstybinėje bibliografijoje literatūros, vaizduojamojo meno spaudinių reikiamus duomenis.

Suformavus knygų ir brošiūrų statistinių duomenų bazę, galima visiškai automatizuoti ir kitų lentelių rengimą: grožinės literatūros suskirstymą pagal tautų grupes ir žanrus, šalis ir tautas.

Pirmiausiai AIAS₂ uždaviniai glaudžiai susiję su antraciliais. Visoms spaudinių rūšims kuriamas SIDM visiškai automatizuotų spaudos statistikos rinkinių leidimas, taip pat praplėstą statistinį informavimą ir apie kitus spaudinius — gaidas, periodinius leidi us, siekiant įvairiapusės jų analizės.

Integruotos Knygų rūmų AIAS kūrimo prielaidos

Siuo metu AIAS₂ egzistuoja kaip savarankiškas Knygų rūmų AIAS posistemis. Projektuojama bibliografinės informacijos apdorojimo sistema AIAS₁. Integruotos Knygų rūmų AIAS sukūrimas sujungiant ją sudarančius bibliografinės ir statistinės informacijos posistemius turėtų būti unikalus reiškinys įvairiapusei respublikos leidybinės produkcijos, lituaninio fondo bibliografinės ir statistinei charakteristikai nuo pačių pirmųjų lietuviškų spaudinių iki šių dienų. Siekiant sukurti tokią automatizuotą tik Tarybų valdžios metais išleistos spaudos duomenų bazę, reikia vieningo bibliografuojamo ir statistiškai apskaitomo spaudos srauto, unifikotos adekvačios šio pobūdžio informacijai įvesti kodavimo metodikos, bendro technologinio komplekso, jungiančio bibliografinius ir statistinius duomenis į vientisą informacinį lauką. Toks šių uždavinių sprendimas būtų tikslingas, nes 14 statistinės apskaitos rodiklių, fiksuojamų PSSAD, sutampa su valstybinio bibliografi io aprašo elementais. Taip išvengtume duomenų apie spaudinį dubliavimo.

Efektyviai sukurti integruotą Knygų rūmų AIAS galima panaudojus visus kiekybinius ir kokybinius jos posistemų ryšius. Bibliografinės informacijos posistemis AIAS₁ galėtų papildyti AIAS₂: praplėsti spaudos statistinės informacijos lygį pagal įvairias bibliografinio aprašo sritis ir jas sudarančius elementus, pavyzdžiui, statistiškai apibūdinti serijas (bibliografiniame apraše nurodomas kiekvienos serijos pavadinimas) pagal jų paskirtį, tematiką, tiražą, apimtį spaudos lankais ir t. t. Be to, atlikus serijų jų leidinių analizę, galima būtų įvesti loginės kontrolės ryšį tarp serijos, paskirties ir tematikos. Tai sudarytų prielaidas automatizuotai tikrinti tų pačių serijinių leidinių pagal minėtus požymius PSSAD užkodavimo tapatumą.

Dar neintegruojama AIAS₁ duomenų bazė gali būti naudojama automatizuotai rengti „Lietuvos TSR spaudos statistikos“ rinkinio lenteles: „Lietuvių, rusų, kitų TSRS tautų, užsienio šalių rašytojų kūrinių leidimas“, „Tarybų Lietuvos rašytojų kūriniai TSRS tautų ir užsienio kalbomis“, taip pat „Recenzuotų knygų, periodinių leidinių bei jų

publikacijų suskirstymas pagal tematiką ir jas išspausdinusias periodinių leidinių grupes“ ir kt.

Perspektyvoje, sukūrus integruotą AIAS, galima būtų parodyti lituaninės literatūros lyginamąjį santykį su mūsų respublikoje leidžiamais spaudiniais pagal tematiką, paskirtį ir kitus parametrus.

Knygų rūmų integruota AIAS atliktų universalsios valstybinės bibliografijos ir daugeliui vartotojų skirtos statistinės informacijos funkcijas dabartiniu ir retrospektyviuoju požiūriu, taip pat padėtų efektyviau naudoti spaudos statistikos duomenis knygotyrai, bibliotekotyrai, informatikai ir įvairioms AVS.

Spaudos statistikos posistemio santykis su kitomis sistemomis

Spaudos statistika, kaip socialinės ekonominės statistikos šaka, įvairiais aspektais analizuodama spausdintos produkcijos masyvą einamoju ir retrospektyviuoju laikotarpiais, atlieka pagrindinį savo uždavinį — operatyviai teikia šio pobūdžio informaciją. Ji būtų efektyvesnė, jei statistinės apskaitos rezultatus pateiktume su adekvačiais kitų automatizuotų informacijos apdorojimo sistemų duomenimis, t.y. suteiktume jiems naują kokybinę išraišką: spaudos statistiniai duomenys — spaudinių paplitimas. Pirmiausia tai išplaukia iš tarybinei leidybai keliamo masiškumo principo: skaitmeninė forma būtų galima tiksliau įvertinti leidinių paplitimą, atsižvelgiant į socialinius faktorius (piliečių išsilavinimą, profesiją, amžių, tautybę), kurie labai svarbūs, nes spausdintos produkcijos masyvą pagal savo informacinę paskirtį, publikavimo kalbas labai skirtingas. Tai parodytų tikslesnį spaudinių pasiūlos santykį: kaip tenkinami gyventojų informaciniai poreikiai pagal išleidžiamų knygų paskirtį, tematiką, pavadinimų skaičių, tiražą respublikos mastu. Šiuo metu greta AIAS₂ duomenų bazės, kuri pagal PSSAD atitinkamų grafų kodus — paskirties, tematikos ir kitus — rodo, kokioms socialinėms grupėms pagal amžių, išsilavinimą skiriamos knygos, funkcionuoja sąlyginė Knygų prekybos AVS (leidinių paskirstymo vartotojams per knygynus ir bibliotekų kolektorių) duomenų bazė. Knygų prekybos AVS automatizuotai apdoroja informaciją, kuri fiksuoja, kokios leidyklos, kokio autoriaus, taip pat kokios tematikos leidiniai ir kokia jų tiražo dalis realizuota, yra bazė tirti leidyklų išleidžiamos produkcijos pasiūlos ir paklausos santykį visos respublikos mastu. Knygų prekybos AVS ir AIAS₂ duomenų bazės pasižymi tais pačiais kokybiniais požymiais: tematikos (jis turi būti bendras visai TSRS leidybos sistemai: leidėjai, rengdami knygas spaudai, derina šį požymį su Knygų rūmų centralizuoto katalogavimo skyriumi), leidyklų (skirtingai koduojamas). Be to, analizuojant Knygų prekybos AVS duomenų bazę, galima apskaičiuoti, kaip patenkinami kiekvieno leidinio, respublikos knygyno, taip pat bibliotekos išankstiniai užsakymai. Tiriant spaudinių pasiūlos ir paklausos santykį, būtų galima racionaliau paskirstyti leidinius, atsižvelgiant į mokslinės ar praktinės veiklos aktualijas konkrečiuose respublikos rajonuose, bei įvertinti, koks tų rajonų gyventojų informacinių poreikių tenkinimo lygis, tiek platinant spaudinius per knygų prekybos tinklą, tiek tenkinant šiuos poreikius per bibliotekas.

Ne mažiau reikšmingas spaudinių pasiūlos ir paklausos santykiui tirti visos respublikos mastu turėtų būti ir AIAS₂ statistinių duomenų pagal paskirtį, tematiką, publikavimo kalbą lygiagretus patikimas su kitos automatizuotos informacijos apdorojimo sistemos CSV ISC duomenimis (jie publikuojami leidinio „LTSR liaudies ūkis“ skyriuose „Administracinis-teritorinis suskirstymas ir gyventojai“, „Mokslas ir technikos pažanga“, „Svietimas ir kultūra“): gyventojų socialinėmis grupėmis, amžiumi, išsilavinimu, tautybe. Tai parodytų spaudos poreikių sąlyginę diferenciaciją.

Atlikus tradicinį bei automatizuotą leidinių paskirstymo stebėjimą naudojantis Knygų prekybos AVS automatizuotai apdorojama informacija, kuri rodo paklausių ir nepaklausių spaudinių skaičių, taip pat palyginus kuriamos RABIS — VRB mokslinio tyrimo duomenų posistemio bazės respublikinių integruotų skaitymo tyrimų rodiklius su Knygų prekybos AVS adekvačiais duomenimis, būtų galima nustatyti tikslesnį respublikos spaudinių pasiūlos ir paklausos santykį tam tikru laikotarpiu.

Optimalus spaudinių pasiūlos ir paklausos disproporcijos tyrimas bei šios problemos sprendimas, kai spausdintos produkcijos masyvas adekvačiai patenkina visuomenės informacinius poreikius, siejasi su minėtų automatizuotų informacijos sistemų integravimu. Šioms sistemoms keliami efektyvaus funkcionavimo reikalavimai. Vienas iš jų — sistemos vystymo principas, kuriuo numatomi jos sukūrimo etapai, t. y. atsirandančių uždavinių tikimybė ir jų sprendimas.

Sukūrus integruotą spaudinių pasiūlos ir paklausos tyrimo sistemą, spaudos statistika, kaip pagrindinė leidybinės veiklos vertinimo, reguliavimo priemonė, galėtų efektyviau teikti operatyvią informaciją apie šakos būklę, objektyviai nurodyti trūkumus, kuo optimaliau tenkinti šio pobūdžio informacijos vartotojų poreikius. Todėl, plečiant AIAS₂ antraeilių uždavinių apimtį, būtina:

— rengti automatizuotą šių uždavinių sprendimą, derinant koreliatyviausius požymius, padedančius išryškinti leidybinės veiklos tendencingumą einamuoju ir retrospektyviuoju laikotarpiais;

— grupuoti statistinės apskaitos rezultatus su kitų automatizuotų informacijos apdorojimo sistemų adekvačiais rodikliais.

Taip kuriama spaudos statistikos apskaita optimaliai tenkintų statistinės informacijos vartotojų poreikius.

АВТОМАТИЗАЦИЯ СТАТИСТИКИ ПЕЧАТИ КАК СРЕДСТВО УЛУЧШЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ

АНГЕЛЕ ШАРЛАУСКЕНЕ

Резюме

Отдел статистики печати Книжной палаты ЛитССР первым в стране начал применять ЭВМ для оперативной подготовки отчетных форм, отражающих выпуск книжной продукции, ее тематическое планирование. Подсистема статистики печати функционирует самостоятельно как составная часть АСОИ Книжной палаты. Оперативное и точное решение задач статистики вскрывает закономерности и тенденции развития издательского дела. Удовлетворение потребностей в данном роде информации — обязательная предпосылка обратной связи для усовершенствования издательского дела. Отбор и группировка коррелятивных признаков, которые показывают тенденции развития этой отрасли, а также анализ статистических запросов являются базой для рационального использования ЭВМ в деле расширения объема решаемых статистических задач.

THE AUTOMATIZATION OF THE PRESS STATISTICS AS ONE OF THE WAYS TO IMPROVE THE SERVICE OF INFORMATION USERS

ANGELE SARLAUSKIENE

S u m m a r y

The department of the press statistics of the books palace of Lithuania is the first in the Soviet Union which applies computers in preparing quick accounts of information gathered, this considerably helps to regulate the production of books and its thematic planning. The department of the press statistics functions independently as a constituent part of automatization of the press statistics in the books palace.

The rapid and precise tackling of statistical tasks which expresses the basic tendencies of the press production activities makes it possible to improve the press production process. The grouping and gathering of the main features of the press and the analysis of the statistical feed-back help to apply computers in a most rational way to broaden the amount of solving statistical tasks.